

אשר יעשה אותם האדם וחי בהם

וְשִׁמְרֶתֶם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וְחַי בָּהֶם אֲנִי ה' : (ויקרא יח ה).

וְאֶתֶּן לָהֶם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי הַזֵּדֵעִתִּי אֲוִיָּתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וְחַי בָּהֶם : (יחזקאל כ יא).²

אבן עזרא תהלים קיט פסוקים קז, קטז – על כן אחיה

נְעִינִיתִי עַד מָאֵד ה' חֲנִי כְדָבָרְךָ - אם באתני צרה ונעניתי בעיניו, חייני כדברך: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם". סְמְכֵנִי כְאֶמְרֶתְךָ וְאֶחְיֶה וְאֶל תְּבִישְׁנִי מִשְׁבְּרִי - אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, על כן אחיה.³

רשב"ם ויקרא פרק יח פסוק ה – חיים מכאן וכרת משם

"וחי בהם" - אבל אם לא יעשה: "ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם".⁴

מסכת מכות פרק ג משנה טו – קבלת עונש והימנעות מעבירה

כל חיבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתם, שנאמר: "ונקלה אחיך לעיניך" (דברים כה ג). כשלקה, הרי הוא כאחיק, דברי ר' חנניא בן גמליאל⁵ ... ר' שמעון אומר: ממקומו הוא למד, שנאמר: "ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם" (ויקרא יח כט), ואומר: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" - הא כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה.⁶

¹ פסוק זה נאמר בפתיחה לפרשת עריות. ראו פרק יח פסוקים א-ו בפרשת אחרי מות. וכבר נדרשנו לפסוק זה בדברינו על [פרשת עריות](#) וכן בדברינו על [מעשה ארץ מצרים ומעשה ארץ כנען](#) בפרשה זו. הפעם נבקש להתמקד בפסוק עצמו ולדרוש במשמעותו הרחבה והכוללת יותר, כפי שנתנו לו חז"ל ופרשני המקרא לאורך הדורות – שמירת חוקות התורה וחיות בהם.

² בדומה מאד ללשון המקרא. וביחזקאל שם בפסוקים יג וכו', מובא המוטיב "וחי בהם" בלשון שלילה: "וימרו בי בית ישראל ... בחקותי לא הלכו ואת משפטי מאסו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ...". מקור נוסף נמצא בספר נחמיה ט כט: "ובמשפטיך חטאו בם אשר יעשה אדם וחייה בהם". הרי לנו סמך מהנביאים ומהכתובים להרחבת המשמעות של "אשר יעשה אותם וחי בהם", מעבר לפרשת עריות. מפסוק זה, וכן מהפסוק בדברים ח ג: "כִּי עַל כָּל מוֹצֵא פִי ה' יִחְיֶה הָאָדָם", לקח גם בעל "[חיי אדם](#)" את שם ספרו כמופיע בהקדמה לספר.

³ ראינו לעיל שהנביאים (יחזקאל) והכתובים (נחמיה) ממשיכים את הפסוק שבתורה ומפתחים אותו. אבן עזרא ממשיך ומקשר מוטיב זה גם לספר תהלים. ראו כל הקטע שם בתהלים מפסוק קז ועד קטז. למקורות אלה, אפשר לצרף אוסף נכבד של פסוקים ומדרשים המשבחים את החיים והחיות שהתורה נותנת לעוסקים בה ולהולכים בדרכיה. ראו משלי ג יח: "עֵץ חַיִּים הוּא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכֶיךָ מֵאֲשֶׁר" וכל המדרשים שעליו (למשל ויקרא רבה כח א). ראו גם משלי ד כב: "כִּי חַיִּים הֵם לְמַצְאֵיהֶם וְלֹכֵל בָּשָׂרוֹ מִרְפֵּא" וכל המדרשים שעליו (למשל דברים רבה ח ד). ורבים אחרים. אמנם, לא הכל נקשר בקשר ישיר לפסוק שבפרשתנו (אולי משום שהפסוק נדרש ע"י חז"ל לעניינים אחרים, כולל ענייני הלכה מובהקים כפי שנראה), אבל הקו הכללי מהתורה לנביאים לכתובים ולמדרשים הוא ברור. וגם אם לא תמיד מוזכר הפסוק שלנו, אין ספק שהוא בית אב ומקור לכל הדרשות המאוחרות ועד לביטוי "תורת חיים" שנכנס לסידור התפילה בברכת השלום שבסוף תפילת עמידה. ובנוסף התפילה לימים טובים (סידור רב עמרם גאון) גם נזכר ביטוי זה: "ותודיענו ה' אלהינו משפטי צדקך ותלמדנו לעשות חקי רצונך. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה משפטים ישרים ותורות אמת חוקים ומצוות טובים, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ... ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים". ואבן עזרא עצמו הכניסו לזמירות שבת את הפסוק שלנו, בפיט אל אחד בראני, בבית: "הבדיל ניני תם, חוקים להורותם, אשר יעשה אותם האדם וחי".

⁴ רשב"ם כפשוטן המקרא מפנה את תשומת הלב לאופן בו נפתח ונסגר פרק יח – פרשת עריות. ראשיתו בהבטחה מה צפוי למי שמקיים את התורה: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (פסוק ה) וסופו בתזכורת מה צפוי למי שלא יקיים את מצוות התורה: "ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם" (פסוק כט). יש שני צדדים למטבע, מול "וחי בהם" עומד "ונכרתו". התורה היא דיכטומית ותובעת דברים חדים וברורים: "הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נִתְּתִי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבְחַרְתָּ בְּחַיִּים" (דברים ל יט). התורה תובעת הכרעה ברורה - או זה או זה, לצד עשייה כפולה: לבחור בזה ולשמוט את זה: "סור מרע ועשה טוב" (תהלים לז כז). וכדברי הגמרא בשבת פח ע"ב: "נמשלו דברי תורה כנגיד - לומר לך: מה נגיד זה יש בו להמית ולהחיות - אף דברי תורה יש בהם להמית ולהחיות. היינו דאמר רבא: למיימינים בה - סמא דחיי, למשמאילים בה - סמא דמותא". ומה לנו המחשה טובה יותר מאשר פרשתנו עצמה אשר פותחת ב"אחרי מות שני בני אהרון", ממשיכה ב"אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" ומסיימת ב"ונכרתו הנפשות העושות". ראו גם תיאור הצדיק ביחזקאל יח פסוקים ה-ט אשר מתאר הן את עשיית הטוב והן את מניעת הרע כאחד: "וְאִישׁ כִּי יִהְיֶה צָדִיק וַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט וְצָדִיקָה ... וְאֶת אֲשֶׁת רַעוּהוּ לֹא טָמָא ... וְאִישׁ לֹא יוֹנֵה ... לְחַמוֹ לְרַעֵב יִתֵּן וְעִירָם יִכְסֶה בְּגָד ... מִשְׁפָּט אָמַת יַעֲשֶׂה בֵּין אִישׁ לְאִישׁ ... צָדִיק הוּא חַיָּה יִחְיֶה".

⁵ ראו פרשני המשנה ובגמרא מכות יג ע"ב, הרחבה וביאור דין זה שחייבי כרת או מיתנה בידי שמים, אם התרו בהם למלקות וקבלו אכן עונש מלקות (ועשו תשובה), נפטרו מעונש הכרת וחזרו להיות חלק מאחוות העם. ראו שם במשנה כולל החלק שהשטמנו. וראו אגב המאמר בדברים רבה ה פרשת שופטים: "אם נעשה הדין למטה - אין הדין נעשה למעלה; ואם לא נעשה הדין למטה - הדין נעשה למעלה". שם הוא במשמעות שמהשמים יענשו אם בני האדם לא יעשו דין, וכאן ההפך.

⁶ כנגד שיטת רשב"ם (נכון יותר איך שאנחנו הבנו אותה), עומדת משנה זו במסכת מכות אשר מבליטה את מצבי הביניים. שני רעיונות חשובים כאן. האחד, שמרגע שהחוטא נענש, עוד טרם שחזר לעשות מצוות ועבר "לצד השני", כבר הוא אחיק, כבר חזר לחיות. והשני, בכל התורה, בפרט בעריות בשל חומרתן, יש מצב ביניים בו האדם לא מקיים מצוות אבל נמנע מעבירות. מספיק "סור מרע" על מנת לזכות ב"וחי בהם". ראו גם ספרי דברים רפ: "רבי אומר: הרי הוא אומר: ה' מי יגור באהליך ... הולך תמים ופועל צדק ... לא רגל על לשונו ... נבזה בעיניו נמאס ... כספו לא נתן בנשך (תהלים טו). ובמקום אחר הוא אומר: ואיש כי יהיה צדיק (יחזקאל יח ה) ובסוף הענין הוא אומר: צדיק הוא חיה יחיה (שם יח ט!) וכי מה עשה זה? הא כל היושב ואינו עבר עבירה, נותנים לו שכר

רמב"ן ויקרא פרק יח פסוק ד – הדינים המושכלים שנתנו לחיי האדם

את משפטי תעשו - אלו דברים האמורים בתורה שאילו לא נאמרו בדין היה לאומרו, לשון רש"י. ובתורת כהנים (פרק יג ט) אלו דברים הכתובים בתורה שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן, כגון הגזלות והעריות ועבודת כוכבים ושפיכות דמים וקללת השם.⁷

ועל דרך הפשט, "משפטי" כמשמעו, הדינין האמורים בפרשת ואלה המשפטים ובכל התורה. ולכך יאמר: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" - כי הדינים נתנו לחיי האדם בישוב המדינות ושלום האדם, ושלא יזיק איש את רעהו ולא ימיתנו. וכן יחזקאל (כ) הזכיר פעמים רבות במשפטים "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", ובשבתות אומר (שם פסוק יב) להיות לאות ביני וביניהם, וכן בנחמיה (ט כט) ובמשפטיך חטאו במ אשר יעשה אדם וחי בהם.⁸

תוספתא מסכת שבת (ליברמן) פרק טו הלכה יז - פיקוח נפש

ר' אחא אמר משם ר' עקיבא: הרי הוא אומר: "אם במחתרת ימצא הגנב וגו'". בעל הבית מהו? ודיי או ספק? הוי אומר ספק. אם הורגין נפש להחיות נפש בספק, דין הוא שידחו את השבת להחיות נפש בספק! הא לא נתנו מצות לישראל אלא לחיות בהן, שנאמר: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם". וחי בהן - ולא שימות בהן. אין כל דבר עומד בפני פקוח נפש, חוץ מעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים. במי דברים אמורים? שלא בשעת השמד. אבל בשעת השמד, אפילו מצוה קלה שבקלות אדם נותן נפשו עליה, שנאמר: "ולא תחללו את שם קדשי וגו'". ואומר: "כל פועל ה' למענהו" (משלי טו ד).⁹

כעושה מצוה". שני המקורות שמביא מדרש ספרי: תהלים פרק טו ופרשת הצדיק ביחזקאל פרק יח (הבאנוה בקצרה בהערה הקודמת) דורשים עיון, שהרי יש שם גם "סור מע" וגם "עשה טוב". אבל עפ"י ספרי, יש מצב של "יושב ואינו עובר עבירה" ש"נותנים לו שכר כעושה מצווה" וגם זה נלמד, עפ"י המשנה במסכת מכות, מהפסוק "וחי בהם". ולגבי עצם הרעיון שאדם שיושב בטל ורק לא עושה עבירות הריהו כעושה מצווה ומתקיים בו "וחי בהם", כבר הארכנו לדון בדברינו [אשר תמימי דרך](#) בפרשת ויקרא והראינו ששני התלמודים, הבבלי והירושלמי, מתייחסים אליו ופותרים אותו במי שבא לידו ספק עבירה (הירושלמי), או מי שבאה לפניו עבירה פיתוי גדול (הבבלי) ונמנע ממנה.

המשך מדרש ספרא שרמב"ן מצטט הוא כדלהלן: "ואלו שיצר הרע משיב עליהם ואומות העולם ע"א משיבין עליהם, כגון: אכילת חזיר ולבישת כלאים וחליצה יבמה וטהרת המצורע שעיר המשתלח שיצר הרע משיב עליהן ואומות העולם ע"א משיבין עליהן. תלמוד לומר: אני ה' חקקתי - אין את רשאי להשיב עליהם". רמב"ן זה הוא מקור יסודי להבחנה הבסיסית בין "חוקים" שהם גזירת המלך ואין אנו יודעים (תמיד) טעמם ובין "משפטים" שהם דברים מובנים וברורים שבחלקם גם אילולי נאמרו בתורה, היינו מקיימים אותם מכוח חברה אנושית מתוקנת או אפילו התבוננות בטבע (ראו עירובין ק ע"ב): "אילמלא לא ניתנה תורה היינו למידן צניעות מחתול, וגזל מנמלה, ועריות מיונה". וזה נושא רחב מיני ים שבמקצת מקצתו נגענו בו בדברינו [מצוות שנצטוו במרה](#) בפרשת בשלח וכן בדברינו [חוקה חקקתי גזירה גזרתי](#) בפרשת חוקת. ראו גם דברי הרמב"ם במורה נבוכים חלק שלישי פרק כו: "מהם מה שהתבאר לנו צד התועלת בהן, כאזהרה מן הרציחה ומן הגניבה, ומהן מה שלא התבארה תועלתם ... כאיסור הערלה וכלאי הכרם. והם אשר תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו משפטים, ואלו שאין תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו חוקים". לדעת הרמב"ם, את הכל ניתן בעצם להבין, אם רק נשתדל, נרצה ונזכה.

לאחר שהביא את מדרש ספרא ואת רש"י הולך רמב"ן בדרך קצת שונה. על דרך הפשט, "משפטים" בפסוק שלנו לפחות, הם כל ההלכות והדינים הנוגעים ל"ישוב המדינות ושלום האדם", ובכללם מצוות השבת שניתנה למנוחה (ראו בשמות רבה א כח כיצד משה משכנע את פרעה לתת לעבדיו יום מנוחה, בדברינו [מי ומתי נתן לנו את השבת](#)). בכך ממשיך רמב"ן את הקו שהחל בפירושו למצוות שנצטוו במרה: "שם שם לו חוק ומשפט (שמות טו כה) - כאשר החלו לבוא במדבר הגדול והנורא ... שם להם ... מנהגים אשר ינהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת. כי המנהג יקרא "חוק" ... ויקרא "משפט" בהיותו משוער כהוגן ... ומשפטים, שיחיו בהם: לאהוב איש את רעהו, ולהתנהג בעצת הזקנים, והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר וכו'". וזה עפ"י רמב"ן גם החוק והמשפט שיהושע מצווה את העם בברית שהוא כורת איתם בשכם בסיום כיבוש הארץ וערב מותו (יהושע פרק כד): "וכן ביהושע נאמר: ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם (יהושע כד כה), אינם חוקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות ויישוב המדינות, כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים (בבא קמא פ ב), וכיוצא בהם". דווקא גילוי עריות שמדרש ספרא מחשיב כמצווה שכלית, הוא לפי שיטת רמב"ן "גזירת המלך". ראו פירושו לפסוק ו בפרק יח בפרשתנו כשהוא מתווכח עם הרמב"ם בטעם איסורי עריות ומסכם: "והנה העריות מכלל החוקים, דברים שהם גזירת מלך". לפי רמב"ן, "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" זה סדר נזיקין וחושן משפט יותר משזה סדר נשים ואבן העזר. וגם לא אורח חיים. "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" הוא דבר ארצי ביותר: משפט אזרחי, סדרי חברה ומשטר תקינים. בכך, הוא עוקר את כל ההקשר של הפסוק שלנו לפרשת עריות, ולא מהסס לקרוא לזה "על דרך הפשט".

התוספתא דנה בדין הספציפי של פיקוח נפש שדוחה שבת ומביאה ראייה מדין גנב הבא במחתרת, שאם יש אפשרות שהוא בא לא רק לגנוב אלא עשוי גם להרוג אם יעמדו כנגדו, מותר להרוג. אז אם מותר להרוג לצורך הצלת (ספק) נפשות, ודאי שמותר לחלל את השבת שפשיטא לתוספתא שהיא פחות חמורה משפיכות דמים. ומשבת (שעוד נראה להלן), לכל התורה כולה: "אין כל דבר עומד בפני פקוח נפש". הרי לנו תוספת פרשנית-הלכתית עצומה לפסוק בפרשתנו, אם לא היפוכו ממש. לא (רק) שעשיית המצוות תביא לאדם חיים, אלא שלעתיים ההפך, חילולם של המצוות הוא במטרה להציל חיים. אבל גם לכך יש סיגים: שלוש המצוות החמורות בכל עת, וכל מצווה אפילו "קלה שבקלות" בשעת השמד. מה שאולי חוזר לקריאת הפסוקים כפשוטם (הערות 3 ו 4 לעיל). שימו לב איך מסיימת התוספתא בפסוק "כל פועל ה' למענהו" (משלי טו ד). יש כאן התנגשות ערכים בין "כל פועל ה' למענהו" ובין "וחי בהם". ועובדה היא שלגבי שבת לפחות הייתה הוה אמינא (מחשבה ראשונה) שפיקוח נפש יידחה מפני שבת. ולבסוף גבר הטיעון הכללי והמקיף של "וחי בהם" (להוציא הסיגים הנ"ל). ראו סיכום כל הנושא בהלכות יסודי התורה לרמב"ם פרק ה ולא באנו כמובן לדון כאן בנושא נכבד זה ולמצותו, בודאי לא להלכה, רק להראות את השימוש ההלכתי הנרחב שעשו חז"ל בפסוק "וחי בהם". והמעוניינים להרחיב, יעינו בדין המיוחד אם פיקוח נפש דוחה גם איסורגזילה ולא תגנוב. ראו [כאן](#).

מסכת יומא דף פה עמודים א-ב - דחיית השבת

וכבר היה רבי ישמעאל ורבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך, ולוי הסֵדֶר¹⁰ ורבי ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה, מהלכין אחריהן. נשאלה שאלה זו בפניהם: מניין לפקוח נפש שדוחה את השבת? נענה רבי ישמעאל ואמר: "אם במחותרת ימצא הגנב"....¹¹ נענה רבי אלעזר ואמר: ומה מילה, שהיא אחד ממאתים וארבעים ושמונה איברים שבאדם - דוחה את השבת, קל וחומר לכל גופו - שדוחה את השבת. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: "אך את שבתתי תשמורו" (שמות לא יג) - יכול לכל! - תלמוד לומר: "אך" - חֶלֶק. רבי יונתן בן יוסף אומר: "כי קודש היא לכם" (שם יד) - היא מסורה בידכם, ולא אתם מסורים בידה. רבי שמעון בן מנסיא אומר: "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם" (שם טז) - אמרה תורה: חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה. אמר רבי יהודה אמר שמואל: אי הואי התם הוה אמינא: דידי עדיפא מדידהו. "וחי בהם" (ויקרא יח ה) - ולא שימות בהם.¹²

מסכת שבת דף נ עמוד ב - כל פועל ה' - למענהו

... כי הא דתניא: רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו, משום שנאמר: "כֹּל פֶּעַל ה' לְמַעְנֵהוּ" (משלי טז ד).¹³

מסכת סנהדרין דף עד עמוד א - "וחי בהם" בשיטת ר' ישמעאל

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוּצֵדֶק: נימנו וגמרנו בעלית בית נתזה בלוד: כל עבירות שבתורה אם אומרים לאדם עבור ואל תיהרג - יעבור ואל ייהרג, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. ועבודה זרה לא? והא תניא, אמר רבי ישמעאל: מנין שאם אמרו לו לאדם עבוד עבודה זרה ואל תיהרג מנין שיעבוד ואל ייהרג - תלמוד לומר: "וחי בהם" - ולא שימות בהם. יכול אפילו בפרהסיא? תלמוד לומר: "ולא תחללו את שם קודשי".¹⁴

¹⁰ שהיה מסדר את המשניות לפני החכמים, היה זוכר משניות וברייתות בע"פ. ראו פירוש שטיינזלץ. וההמשך בדומה לדיון בתוספתא לעיל. אלא שכל הקטע שלהלן לקוח ממקור אחר: מכילתא דרבי ישמעאל כי תשא - מסכתא דשבתא פרשה א. ולכן אין גם להתפלא על עצם הדיון. דיון זה רק מוכיח את מקומה הקדום והיסודי של המכילתא כמדרש תנאי המתמקד בהלכה. השוואת שלושה מקורות אלה: תוספתא שבת, המכילתא והגמרא ביומא, היא נושא נכבד לפעם אחרת וכאן רק נעיר שהדיון המיוחד על השבת אפשר שהוא בעקבות המכבים שתחילה לא נלחמו בשבת, והמקור הוא שוב יחזקאל פרק כ לעיל שכוך את השבת עם התוכחה על אי שמירת החוקים והמצוות שניתנו לאדם כתורת חיים (הערות 3 4 לעיל).

¹² כבר הרחבנו לדון בנושא פקוח נפש שדוחה שבת בדברינו חלל עליו שבת אחת בפרשת כי תשא והרוצה להעמיק בנושא יעניין שם. מה שחשוב כאן ולעניינינו הוא שהנימוק של "וחי בהם", שכבר ראינו בתוספתא לעיל (ופלא הוא שהאמורא רבי יהודה בשם שמואל אומר את זה מפי עצמו), גובר על כל שאר הנימוקים. אבל האם טיעונו של רבי שמעון בן מנסיא: "חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה", איננו בעצם אותו נימוק? (ואולי גם דרשתו של רבי יונתן בן יוסף: "היא מסורה בידכם, ולא אתם מסורים בידה"). האם אין רבי שמעון בן מנסיא יורד בעצם לשורש הבנת הפסוק שלנו: "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקְתֵי יְוָה וְאֶת מִשְׁפָּטֵי אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶתְּם הָאֵדָם וְחֵי בָהֶם", ומציע בו קריאה מחודשת ודו-צדדית. וודאי שפשוט הפסוק הוא כפי שראינו לעיל ברשב"ם ובהערות 3, 4 ובכל פסוקי המקרא: שמירה על חוקי התורה היא שנותנת חיים לאדם. אך בה בעת, קדושת החיים ושמירתם היא שתביא לשמירת החוקים והמשפטים לאורך זמן ודורות. דרשתו של רבי שמעון בן מנסיא מבוססת על המילה "לדורותם" - שמירת השבת לא כאירוע חד-פעמי, אלא כמצווה שבועית מתמשכת. והרי זה בדיוק מהות הדרשה של "וחי בהם".

¹³ אנוח עושים סטייה קלה מהנושא שלנו, בגלל הפסוק "כֹּל פֶּעַל ה' לְמַעְנֵהוּ" שמובא בסוף התוספתא שבעמוד הקודם כחזוק למסירות הנפש בשעת השמד, ואשר צד את עינינו. בזמן רגיל: "וחי בהם" - כי אין לך דבר העומד בפני פקוח נפש, חוץ מעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. אבל בשעת השמד, נדרשת מסירות נפש על כל המצוות. משום: "ולא תחללו את שם קדשי וגו'". וכמו כן משום הפסוק: "כֹּל פֶּעַל ה' לְמַעְנֵהוּ" - כל מה שפועל ונפעל בעולם הוא למען קידוש שם ה' ויהודי מצווה למסור את נפשו על כל מצווה קלה כבחמורה. כל דבר ה', כל מה שפועל וציווה עומד בפני פקוח נפש. בה בעת, מאותו פסוק במשלי לומדים אסתטיקה והיגיינה בסיסיים של רחיצת פנים, ידיים ורגליים כל בוקר - גם זה פועל ה' למענהו. וחי בהם מתוך כבוד לצלם האדם. ראו ויקרא רבה לד ג על הלל שהיה הולך לבית המרחץ, בדברינו גומל נפשו איש חסד בפרשת בהר. מאותו פסוק לומדים מחד גיסא מסירות נפש בשעת השמד ומאידך גיסא ניקיון ואסתטיקה בחיי יום-יום. זה קידוש השם וזה קידוש השם, זה פועל ה' למענהו וגם זה פועל ה' למענהו.

¹⁴ שיטת רבי ישמעאל היא שהכלל "וחי בהם" עומד אפילו כנגד איסור עבודה זרה. לא בפרהסיא, אבל בצנעא, ביחיד. ראו גם ספרא בפרשתנו פרשה ט פרק יג: "וחי בהם לא שימות בהם, היה ר' ישמעאל אומר: מנין אתה אומר לו לאדם בינו לבין עצמו עבוד עבודה אחרת ואל תיהרג, יעבור ואל ייהרג? תלמוד לומר: וחי בהם לא שימות בהם". להלכה לא התקבלה שיטה זו. ראו המשך הגמרא בסנהדרין שם שלומדת מסירות נפש בעבודה זרה מהפסוק בקריאת שמע: "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך - אם נאמר בכל נפשך? ואם נאמר בכל מאדך? ומה נאמר בכל נפשך? - אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו - לך נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו - לך נאמר בכל מאדך". וכמו שהגמרא אומרת במקומות אחרים: "ובכל נפשך - אפילו הוא נוטל את נפשך". אבל ר' ישמעאל סובר אחרת. ועם זאת, גם הוא מסכים שהכלל "וחי בהם" אינו עומד אל מול שפיכות דמים וגילוי עריות. לגבי שפיכות דמים, הסיבה היא פשוטה. "סברא היא" אומרת הגמרא (יומא פב ע"ב). שהרי אין זה הגיוני שאדם יציל את נפשו בנפש חברו: "מאי חזית דמא דידך סומק טפ" (מה ראית שהדם שלך אדום יותר). ובעניינינו, מה ראית לקיים "וחי בהם" לגביך, במחיר איבוד "וחי בהם" של חברך. ולגבי גילוי עריות, מפני שהוקשו גילוי עריות ושפיכות דמים זה לזה. זאת, לומדים מהפסוק: "כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו, כן הדבר הזה" (דברים כב כו). אבל פירוש בעל

רש"י ויקרא פרק יח פסוק ה – חיי העולם הבא

וחי בהם - לעולם הבא, שאם תאמר בעולם הזה, והלא סופו הוא מת.¹⁵

דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן – משה מבקש "וחי בהם"

"וואתחנן אל ה' ... אמר משה: אתה אמרת לי: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח ה) ועשיתי אותם, ואמרת לי מות בהר. א"ל הקב"ה: "אשר יעשה אותם" – בעולם הזה, "וחי בהם" – לעולם הבא. א"ל: ריבון העולמים, והרי המלאכים אינן מתים. ומה אם הם שלא ראו אותך, אומרים בשעה שהם משבחים אותך: "ברוך כבוד ה' ממקומו". ואני שראיתי אותך ... ולא עוד אלא שדברת עמי כאדם שהוא מדבר עם חבירו פה אל פה ... ולא עוד אלא שנכנסתי למקום שאין מלאכי השרת נכנסים לשם ... ואני מת?¹⁶

ספרא אחרי מות פרשה ט ד"ה פרק יג – האדם וחי, כל אדם

"אשר יעשה אותם" - היה רבי ירמיה אומר: אתה אומר: מינן אפילו גוי ועושה את התורה הרי הוא ככהן גדול? תלמוד לומר: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם".¹⁷ וכן הוא אומר: "וזאת תורת" – הכהנים והלוויים וישראל לא נאמר כאן, אלא: "וזאת תורת האדם ה' אלהים".¹⁸ וכן הוא אומר: "פתחו שערים ויבוא וכו' " - כהנים ולויים וישראלים לא נאמר, אלא: "ויבוא גוי צדיק שומר אמונים" (ישעיהו כו ב). וכן הוא אומר: "זה השער לה' " - כהנים לוויים וישראלים לא נאמר, אלא: "צדיקים יבאו בו". וכן הוא אומר: "רננו" - כהנים לוויים וישראלים לא נאמר כאן, אלא: "רננו צדיקים בה' " (תהלים לג א). וכן הוא אומר: "הטיבה ה' " - לכהנים ולויים וישראלים לא נאמר כאן, אלא: "הטיבה ה' לטובים" (תהלים קכה ד), הא אפילו גוי ועושה את התורה, הרי הוא ככהן גדול.¹⁹

מדרש תנאים לדברים פרק טז פסוק יח -

משל למה הדבר דומה? לחולה שנכנס הרופא לבקרו. אמר לבני ביתו: האכילוהו והשקוהו כל מה שרוצה אל תמנעו ממנו כלום. נכנס אל אחר, אמר להן: אל יאכל פלוני ואל ישתה דבר פלוני. אמרו לו: מפני מה לזה אמרת לאכול כל מה שהוא רוצה ולזה אתה אומר אל יאכל דבר פלוני ואל ישתה דבר פלוני? אמר להן: הראשון אינו

הטורים לומד זאת מהפסוק וחי בהם שבפרשתנו: "וחי בהם – וסמך ליה לא תקרבו לגלות ערווה. לומר, אע"פ שציוויתי וחי בהם, לא תקרבו לגלות ערוה". פירוש זה חוזר לקריאה הראשונה של "וחי בהם" כפי שפתחנו: "וחי בהם" של קיום החוקים והמשפטים ובכללם: "אל תקרבו לגלות ערווה".

¹⁵ נחזור לפרשנות המקרא ולמדרש האגדה. דברי רש"י אלה לקוחים ממדרש ספרא (פרשה ט) בפרשתנו: "וחי בהם - לעולם הבא. ואם תאמר בעולם הזה? והלא סופו מת הוא. הא מה אני מקיים וחי בהם? לעולם הבא - אני ה' נאמן לשלם שכר". וכן משמע בפירוש רד"ק על הפסוק ביחזקאל כ יא שהבאנו בפתחת דברינו, אשר מציין שגם אונקלוס תרגם את הפסוק בפרשתנו "חיי עלמא", משמע העולם הבא. אבן עזרא, כאן ובפירושו לקהלת ז יח: "אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך", מצייע פשרה: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם - בשני העולמות"; בניגוד, כך נראה לפירושו לתהלים קיט שהבאנו בתחילת דברינו. ובשיטת ספרא ורש"י, מה פשר "בריחה" זו מפשט הפסוק אל העולם הבא, בניגוד גמור לכל דרשות חז"ל ההלכתיות על "וחי בהם" שראינו? האם לפנינו ניסיון נוסף למצוא סמך לעולם הבא במקרא? (ראו קידושין לט ע"ב, מדרש תנאים לדברים ו ט ועוד). האם חזרנו לקרוא את הפסוק "כפשוטו"?

¹⁶ מדרש זה ראוי לעיון ולהרחבה, אך לא כאן כי אם בפרשת ואתחנן. לענייננו כאן, חשוב להראות שמה לא מקבל את הצעת הקב"ה ש"וחי בהם" הוא בעולם הבא. בגישת משה, "וחי בהם" זה כאן בחיי העולם הזה, כולל כניסה לארץ ישראל כפשוטה. לקיים מצוותיה ולהתהלך בה! משה מתחבר (או מחובר) לעולמם של חכמים הדורשים, להלכה, את "וחי בהם" בחיים הארציים כאן ועכשיו בהם האדם נאבק יום יום ב"סור מרע ועשה טוב" ומצווה "ובחרת בחיים". ויודע מתי יעבור ואל יהרג ומתי יהרג ואל יעבור ומתי מחללים שבת אחת וזוכים לקיים שבתות הרבה "לדורותם". אבל למדרשי חז"ל פנים רבות, של הלכה ושל אגדה, והכל שזור זה בזה. השוו את מדרש ספרא שהבאנו בהערה הקודמת מול דברים רבה וראו איך התהפכו היוצרות. מדרש ספרא תורת כהנים, שהוא ביסודו מדרש הלכה, מצייע ש"וחי בהם" הוא העולם הבא. מדרש דברים רבה, מדרש אגדה מובהק, עומד על כך, בדברי משה שמסרב למות ורוצה להיכנס לארץ ישראל, ש"וחי בהם" הוא העולם הזה. בכך הוא "סוגר", או שמא פותח את השיח ההלכתי שלעיל ויוצר קשר בין משה לחז"ל.

¹⁷ לפני שנצלול למורכבות הנושא כאן, הערה מתודית. במקבילות בתלמוד, בפרט סנהדרין נט ע"א ועבודה זרה ג ע"א, מובאת אמרה זו בשם התנא רבי מאיר. נראה שהתהפכו כאן היוצרות. במדרש תנאים ספרא, אמורא – ר' ירמיה ואילו בתלמוד, מדרש אמוראים, רבי מאיר – תנא. אולי טעו המעתיקים ונתחלף להם ירמיה במאיר. והמאיר עינינו יבורך.

¹⁸ תפילת דוד לאחר שנתן הנביא בישר לו שלא הוא יבנה את בית המקדש. ראו שמואל ב פרק ז פסוקים יח-יט: "וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֵּשֶׁב לְפָנָיו ה' וַיֹּאמֶר מִי אֲנֹכִי אֲדֹנָי ה' וַיְמִי בֵּיתִי כִּי הִבִּיאתַנִּי עַד הַלֵּם: וַתִּקְטֹן עוֹד זֹאת בְּעֵינֶיךָ ה' אֱלֹהִים וַתִּדְבֹר גַּם אֶל בֵּית עֲבָדְךָ לְמִרְחֹק וְזֹאת תּוֹרַת הָאֱדָם ה' אֱלֹהִים".

¹⁹ כאן באנו ל"מחלוקת ענקים" בין הגישה האוניברסלית המיוצגת ע"י מדרש זה, ומקורות דומים כגון: המשנה באבות ג יד: "חביב אדם שנברא בצלם" או דברי הספרא בפרשת קדושים פרשה ב (וכן הוא בירושלמי נדרים ט ז): "ואהבת לרעך כמוך, רבי עקיבא אומר: זה כלל גדול בתורה. בן עזאי אומר: זה ספר תולדות אדם, זה כלל גדול מזה"; ובין הגישה הפרטיקולרית-בדלנית המיוצגת ע"י האמרה: "אתם קרויין אדם ואין העובדי כוכבים קרויין אדם" (מסכת יבמות סא ע"א, בבא מציעא קיד ע"ב, כריתות ו ע"ב ועוד). וכבר נדרשנו לנושא "אדם" זה גם בדברינו [אדם כי יקריב](#) בפרשת ויקרא.

של חיים לפי כך אמרתי על תמנעו ממנו כלום, בין אכל בין לא אכל ימות. אבל זה של חיים לפי כך לא יאכל דבר פלוני ולא ישתה דבר פלוני. וכן חוקות הגויים אינן של חיים, שנאמר: "כי חקות הגוים הבל" (ירמיהו י ג), ואומר: "וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים" (יחזקאל כ כה). אבל ישראל נתן להם חוקים ומשפטים ומצות טובים. לכך נאמר בהם: "אשר יעשה אתם האדם וחי בהם" (ויקרא יח ה).²⁰

שבת שלום
מחלקי המים

²⁰ אם נתמקד בפסוק שלנו: "וחי בהם", נראה שהמחלוקת היא בין המדרשים עצמם. ראו גם שמות רבה ל כב שהוא בשיטת מדרש התנאים הנ"ל. מה נעשה עם מחלוקת תהומית זו? כבר נדון הנושא 'הכבד' הזה בגמרא עצמה במספר מקומות (בבא קמא לח ע"א, סנהדרין נט ע"א, עבודה זרה ג ע"א ועוד) והוצעו פשרות שונות על מנת לגשר בין שתי השקפות עולם אלה, החל מהגבלה לשבע מצוות בני נח וכלה בדיון על שכר המצווה ועושה מול מי שאינו מצווה ועושה. ראו גם פתרונות שהציעו הראשונים, תוספות במסכת יבמות שם, שיטת רבינו תם ושיטת הרב משולם. ראו גם הפשרה שמוצעת במדרש במדבר רבה יג טו שמדובר בגוי שהתגייר: "פר אחד בן בקר כנגד כהנים, איל אחד כנגד לויים, כבש אחד כנגד ישראל שכולם קבלו את התורה בסיני. שעיר עזים אחד לחטאת כנגד הגרים שעתידיים להתגייר ושהיו שם שכולם ראויים שנאמר (ויקרא יח) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. כהנים לויים וישראלים לא נאמר, אלא: האדם, מלמד שאפילו עובד כוכבים המתגייר ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול". וכן הוא במדרש תהלים (בובר) מזמור א: "הדא הוא דכתיב מורשה קהלת יעקב (דברים לג ד), כל מי שמתקהל ביעקב, אפילו הגרים שעוסקים בתורה, שקולים ככהן גדול, שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא יח ה), כהנים לויים וישראלים לא נאמר, אלא האדם, ראו מה כתיב ביתרו, ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו' (דברי הימים א ב נה), ושמעיה ואבטליון מבני בניו של סיסרא היו, ולמדו תורה ברבים כאנשי כנסת הגדולה, לכך כתיב את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה יט)". מקדמה ע"ח חג השבועות הממשמש ובא. לדברים שהבאנו כאן, יש לצרף מקורות ודיון דומה שהבאנו בדברינו [צלם אלהים](#) בפרשת בראשית. ועדיין, זה נושא גדול ורחב שנדרשו לו רבים וטובים ודי לנו במה שהבאנו כאן ושם.